

ISSN 0350-5650

INSTITUTE OF HISTORY

MISCELLANEA

NEW EDITION Vol. XXXVIII

Editorial board

Dragana Amedoski, Jelana Ilić Mandić, Srđan Katić,
Ludmila Kuzmicheva (Russia), Vladeta Petrović,
Liliana Simonova (Bulgaria),
Isidora Točanac Radović, Gabriella Schubert (Germany)

Editor-in-chief

Srđan Katić

Belgrade
2017

ISSN 0350-5650

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ

МЕШОВИТА ГРАЂА
MISCELLANEA

НОВА СЕРИЈА Књ. XXXVIII

Редакциони одбор

Драгана Амедоски, Јелена Илић Мандић, Срђан Катић,
Људмила Кузмичева (Русија), Владета Петровић,
Лилиана Симеонова (Бугарска),
Исидора Точанац Радовић, Габриела Шуберт (Немачка)

Одговорни уредник

Срђан Катић

Београд
2017

Овај број *Мешовитне збирке - Miscellanea*
штампан је уз финансијску помоћ
Министарства просвете, науке и технолошког развоја
Владе Републике Србије

САДРЖАЈ

Татјана Катић, Драгана Амедоски КАРАВАНЦИЈЕ НАХИЈЕ ПЕТРУШ ИЗ ЛЕВЧА 1502. ГОДИНЕ	7
Ненад Нинковић, Ана Митревски ТРИ ЖАЛБЕ МИТРОПОЛИТА ПАВЛА НЕНАДОВИЋА ИЗ 1762. ГОДИНЕ	27
Исидора Точанац Радовић АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНОД ИЗ 1774. ГОДИНЕ О РАЗРЕШЕЊУ ЗАПОВЕДНИХ ПРАЗНИКА	57
Владимир Јовановић ДОКУМЕНТА О ФИНАНСИРАЊУ ТАЈНЕ ПОЛИЦИЈЕ КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ 1844. ГОДИНЕ	69
Данијел Радовић ГЕОРГ РОЗЕН О СИТУАЦИЈИ У СРБИЈИ 1867–1869. ГОДИНЕ	87
Гордана Гарић Петровић ДУЖНОСТИ ОСОБЉА УПРАВЕ ДРЖАВНОГ СТОЧАРСКОГ ЗАВОДА У ДОБРИЧЕВУ	111
Миљан Милкић РАТНИ ПУТ ВОЈНОГ СВЕШТЕНИКА. СВЕТОЗАР ИВОШЕВИЋ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ	129
Александра Колаковић ДЕЛАТНОСТ И ЧЛАНСТВО ФРАНЦУСКО-СРПСКИХ УДРУЖЕЊА ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА	153

Биљана СТОЈИЋ*
Историјски институт
Београд

ИСКУШЕЊА ФРАНЦУСКО-РУСКОГ САВЕЗНИШТВА У 1915. ГОДИНИ**

Апстракт: У раду су критички приређена два писма из архива Министарства спољних послова у Паризу, похрањена у личном фонду Мориса Палеолога, француског амбасадора у Русији од 1914. до 1917. године. Приређена писма имају велики значај за боље разумевање историје француско-руског савезништва, као и за однос сила Антанте према појединачним питањима Првог светског рата као што је случај са судбином Цариграда.

Кључне речи: 1915, Морис Палеолог, Ремон Поенкаре, Теофил Делкасе, Сергеј Сазонов, Цариград, Мореузи, Русија, Француска, Велика Британија.

Од 1893/4. када је склопљен савез између француске Треће републике и Руске царевине до 1914. године када су клаузуле уговора активирани, ово по много чему атипично савезништво прошло је кроз многа искушења.¹ У тренутку стварања савезништва, европски државници

* biljana.stojic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804–1918): подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031).

¹ Савез између Француске и Русије настао је као одговор на Тројни савез. Наговештај будућег савеза био је зајам који је Русија закључила са француским банкама у октобру 1888. Затим је уследила посета француске ескадре Кронштату у јулу 1891. У августу следеће године склопљена је тајна војна конвенција, а наредне 1893. Русија је узвратила посету Француској када је послала своју ескадру у Тулон. Приликом те посете договорени су детаљи савеза који је цар Александар III ратификовао 27. децембра, док је француска скупштина ратификовала договорено 4. јануара 1894. (А. Z. Manfred, *Quelle fut la cause de l'Alliance franco-russe?*, Cahiers du monde russe et soviétique (Mai 1959/1) 148–164; Dž. P. Tejlor, *Borba za prevlast u Evropi 1848–1918*, Sarajevo 1968, 307–308, 323;

су му предвиђали кратак век трајања. Упркос лошим прогнозама, атипично савезништво је опстајало, а временом и јачало. Француским и руским државницима је 1904, односно 1907. године, пошло за руком да уведу и трећег партнера у савез – Велику Британију која је била нека врста баланса међу њима и са чијим уласком се Тројни споразум бројчано изједначио са Тројним савезом.²

У Први светски рат Француска и Русија су ушле на основу војне конвенције склопљене 1892, која је до 1914. године у више наврата допуњавана. Конвенција је последњи пут измењена у јулу 1913. године под претпоставком да ће Немци истовремено дејствовати против Француза на западу и против Руса на истоку. Измене су лично парафирали начелници руског и француског Генералштаба генерали Јаков Жилински и Жозеф Жофр.³

Упркос измењеној војној конвенцији, кратка и бурна Јулска криза увела је обе државе недовољно приправне за сукоб светских размера. Окосницу ратног плана чинио је договор сила Антанте да ће рат водити удружено и заједно док се и последњи непријатељски војник не протера

D. C. B. Lieven, *Russia and the Origins of the First World War*, New York 1983, 24–25; A. le Glay, *Les origines historiques de l’alliance franco-russe*, Paris 1897).

² Уговор између Француске и Велике Британије потписан је 8. априла 1904. Уско гледано, уговор је решавао само француско-британске размирице у колонијалној политици и није се дотицао европске политике. Међутим, дугорочно, тај споразум је наговештавао заједничку политику у Европи, што се потврдило у пракси током криза у Мароку (1905, 1911) и на Балкану (1908, 1912–1913). Уз залагање Француске, 31. августа 1907. постигнут је споразум између Русије и Велике Британије, који се суштински односио на поделу интересних сфера у средњој Азији, али је, као и у случају француско-британског, значио приближавање политичких ставова и интереса две државе. Према неким тумачењима, за слободу деловања у средњој Азији, Британија је признала руска права над Цариградом и црноморским мореузима. Једна од тема разговора француског и руског државног врха у јулу 1914. било је разрешење отворених питања између Русије и Британије и улазак Британије у савез са Француском и Русијом, односно да њихова пријатељска политика добије формалнији облик (P. Cambon, *Un diplomate*, Paris 1937, 186, 214–216; J–B. Duroselle, *L’Europe de 1815 à nos jours. Vie politique et relations internationales*, Paris 1964, 156–157; A. Dž. P. Tejlor, *op. cit.*, 405–406).

³ Archive du ministère des Affaires étrangères (AMAE), La Courneuve, Nouvelles série 1896–1914 (NS), su-série Russie, MF P 10933, doss. 41, № 134–137, 3^{ème} Conference entre les Chefs d’Etat-Major des armées française et russe, le 13 juillet 1913; P. Tomac, *Prvi svetski rat 1914–1918*, Beograd 1973, 41.

са територије Француске, Русије и Велике Британије и њихових придружених савезница, односно да током сукоба неће улазити у сепаратне преговоре и потписивати сепаратни мир.⁴ Након што је утврђен ратни план, наметнуло се питање циљева. Док је Француска коначну победу стављала на прво место, а поделу интересних сфера остављала за крај рата, Русија је инсистирала на прецизном одређењу зона утицаја и повлачењу граница још за време сукоба.

О ратним циљевима, руски министар спољних послова Сергеј Сазонов је са француским и британским амбасадорима у Петрограду Морисом Палеологом и сер Џорџом Бјукененом први пут разговарао 25. септембра 1914. године.⁵ Он је том приликом инсистирао да је неопходно да се на нивоу савеза усвоји заједнички пројекат који би прецизно дефинисао интересне сфере сваке државе засебно. Палеолог је истакао да тај разговор морају водити шефови дипломатије Русије, Француске и Велике Британије и да, пошто они утврде циљеве својих држава, пројекат треба даље проследити „њиховим другоразредним савезницима – Белгији, Србији, Црној Гори“. Још је истакао да коначан пројекат треба доставити на увид и супарницима – Немачкој и Аустроугарској. Сазонов се сложио, а затим им је у грубим цртама, у 13 тачака, изнео главне ратне циљеве Русије. Трећа тачка тог нацрта предвиђала је задовољење руских претензија, односно повлачење нових граница у Галицији, Јерменији и Пољској. Четврта тачка Сазоновљевог нацрта предвиђала је повраћај Алзаса и Лорене у састав француске државе и њено проширење на Порајњску област. У односу на Аустроугарску, Сазонов је подвукао решеност Русије да она буде распрачана. Од ње би се према руској замисли одвојиле чешка и мађарска краљевина, док би Аустрији остале само њене „наследне земље“. Србија се у руском нацрту помињала у тачки број 9 и за њу је било предвиђено проширење на Босну и Херцеговину, Далмацију и северну Албанију. За узврат Русија је од Србије очекивала да се одрекне Македоније у корист Бугарске у складу са српско-бугарским уговором из 1912. године.⁶ Руски нацрт није заобишао ни

⁴ *An Ambassador's memoirs by Maurice Paléologue (Last French Ambassador to the Russian Court)*, vol. I (July, 1914–June 2nd, 1915), trans. by F. A. Holt, New York 1925, 60.

⁵ АМАЕ, La Courneuve, dossier personnel, PA–AP 133, M. Paléologue à R. Poincaré, Petrograd, le 16 avril 1915 (Овде приређен као Документ бр. 2).

⁶ *Международные отношения в эпоху империализма (МО)*. Документы из архивов царского и временного правительств 1878–1917 гг., Серия III (1914–1917 гг.), том шестой (5 августа 1914. г–13. января 1915 г.), ч. 1, Москва–Ленинград 1935, № 256, 14/1 сентября 1914 г., 247–249.

Цариград, за који је Сазонов навео да треба да остане слободан под међународним режимом.⁷

Деоба интересних сфера била је предмет разговора који је Палеолог водио са царем Николајем 21. новембра.⁸ Ту аудијенцију је на Палеологово инсистирање издејствовао Сазонов, јер је Француска била забринута због штетног утицаја грофа Вита⁹ на царево расуђивање.¹⁰ Цар је поновио Сазоновљеве речи, без помињања нових циљева. Као и Сазонов, истакао је да треба сачувати Аустрију сведену само на њене првобитне територије. Након што је цар завршио исцртавање будућих граница, Палеолог је рекао да је сигуран да ће се министар спољних послова Теофил Делкасе сложити са руским нацртом.¹¹

Иако је у тренутку разговора са Палеологом Османско царство већ било у рату на страни Централних сила, цар ниједном речју није споменуо Цариград ни будућност Османског царства.¹² У својим успоменама Поенкаре је записао да је Русија, највероватније, ревидирала став у погледу Цариграда крајем 1914. или почетком 1915. године. То

⁷ *МО*, том шестой (5 августа 1914. г.–13. января 1915 г.), ч. 2, Москва–Ленинград 1935, № 518, 15/2 ноября 1914 г., 84–85.

⁸ Документ бр. 2.

⁹ Гроф Сергеј Јулијевич Вит, лидер германофилске струје и најоштрији критичар рата. Био је родом са Кавказа. До високих политичких позиција крајем 90-их година стигао је као утицајни индустријалац. Био је на челу Савета министара од 1892. до 1903. У име Русије потписао је мир у Портсмуту којим је окончан рат са Јапаном. Сматрало се да је он прави аутор Манифеста из 1905. којим је захтевана трансформација Русије из аутократске у конститутивну монархију. Морис Палеолог га у неколико наврата спомиње у дневнику са царског двора, углавном као контроверзну особу склону сплеткарењу. Био је заговорник тезе да је „рат лудило у који су Русију увукле Француска и Енглеска“. Преминуо је 13. марта, свега неколико дана касније пошто је Поенкаре послао писмо Палеологу, али су његови следбеници наставили да врше знатан утицај на цареву околину и руску политику и у наставку рата (*An Ambassador's memoirs by Maurice Paléologue*, vol. I (July, 1914–June 2nd, 1915), 119–122; Sir G. Buchanan, *My Mission to Russia and Other Diplomatic Memoires*, vol. I, London, New York, Toronto and Melbourne 1923, 221–222; S. Sazonov, *Les Années fatales*, Paris 1927, 161).

¹⁰ *МО*, том шестой (5 августа 1914. г.–13. января 1915 г.), ч. 2, № 545, 22/9 ноября 1914 г., 111–112.

¹¹ *МО*, том шестой (5 августа 1914. г.–13. января 1915 г.), ч. 2, № 545, 22/9 ноября 1914 г., 111–112.

¹² M. Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914: The Ottoman Empire and the First World War*, Cambridge University Press 2008, 102–104, 183.

потврђују руска дипломатска документа објављена након рата. Судаћи према њима, у том периоду се између Сазонова, великог кнеза Николаја, генерала Јанушкевича и Данилова и адмирала Нењукова водила велика полемика баш око статуса Цариграда и Мореуза.¹³

Време полемике кореспондира са преговорима који су започели на релацији Париз–Лондон око покретања заједничке операције на Истоку. Париз је у јесен 1914. године изнео предлог да се десант француских и британских снага изврши негде на Балкану, док је Лондон стао иза контрапредлога да тачка притиска буде Османско царство, са циљем да се оно елиминише из даљег рата.¹⁴ Када је, почетком 1915. године, Русија сазнала за план стала је на британску страну¹⁵ и изразила жељу да се и она прикључи операцији, уз услов да јој савезнице допусте да окупира Цариград.¹⁶ Званичну ноту о томе поднела им је 6. марта.¹⁷

Поенкареово писмо Палеологу¹⁸ послато 9. марта 1915. године у непосредној је вези са овим следом догађаја.¹⁹ Није била уобичајена пракса да се председник Републике меша у ресор спољних послова, али

¹³ R. Poincaré, *Au service de la France—Neuf années de souvenirs, Les tranchées 1915*, t. VI, Paris 1930, 91.

¹⁴ Commandant M. Larcher, *La Grande guerre dans les Balkans. Direction de la guerre*, Annexe № 3. Extrait du projet établi en fin 1914, Paris 1929, 268–269; P. Hart, *Gallipoli*, Oxford University Press 2011, 16; R. Poincaré, *op. cit.*, 74. Поморска демонстрација која је отпочела у фебруару, средином марта је прерасла у копнену акцију. Француске трупе су биле састављене махом од војника из француских афричких колонија. Командовање јединицама је било поверено генералу Алберу Д'Амадеу (P. Hart, *op. cit.*, 51).

¹⁵ Пре овог плана Русија је од Британије тражила помоћ њене флоте у поморској демонстрацији против Османског царства. Циљ демонстрације, како је наведено у захтеву, био би смањење притиска и да се омете турска офанзива против Русије у области Кавказа (P. Hart, *op. cit.*, 14).

¹⁶ P. Hart, *op. cit.*, 20–21.

¹⁷ *МО*, том седьмой (14 января–23 мая 1915 г.), ч. 2, № 120, 10 апреля/28 марта 1915, 120–121. Према другим изворима и литератури наводи се да је Русија поднела захтев 4. марта, што наводи и Палеолог у писму које смо овде приредили под бројем 2. Важније од датума је очекивање Русије да Француска и Британија припреме своју јавност на ту „нову реалност“ (Документ бр. 2; M. G. Ekstein, *Russia, Constantinople and the Straits, 1914–1915, British Foreign Policy under Sir Edward Grey* (ed. by F. H. Hinsley), Cambridge 1977, 433).

¹⁸ Писмо смо овде приредили као Документ бр. 1.

¹⁹ Због отежаних комуникација у време рата, писмо је стигло у Петроград са месец дана закашњења.

је Поенкаре начинио тај преседан у договору са Делкасеом.²⁰ Треба истаћи да су њих тројица приватно били пријатељи. Поенкаре и Палеолог су сматрали Делкасеа својим политичким учитељем који их је обојицу увео у сферу политике и дипломатије. Палеолог је преписку са Делкасеом водио у засебном досијеу који је насловио са „Енигма Делкасе“, а у коме су похрањена и два писма које смо овде приредили.²¹

Поенкаре је на почетку писма нагласио да се не обраћа Палеологу као председник или као некадашњи министар, већ као „његов стари школски друг“. Пре него што је писмо послато, Делкасе се упознао са његовим садржајем, али је Поенкаре истакао да је писмо незваничног карактера и да он у њему износи свој, а не став званичне дипломатије. У првом делу писма Поенкаре резимира тренутну ситуацију у француско-руским односима и наглашава да Француска није одмах препознала „наглу промену у намерама руске владе“ на коју јој је указао Палеолог својим извештајима. Француска је, до тада, била убеђена да би Русија била задовољна да добије једну утврђену, стратешку позицију на Босфору, док о добијању Цариграда, Дарданела, Тракије, острва која контролишу улаз у мореузе никада није било речи.²²

Поенкаре је сматрао да су ове мегаломанске претензије својствене „Витовој школи“, и да је запањен сазнањем да цар „поклања пажњу оваквим интригантним сугестијама“.²³ Но, иако нескривено незадовољан, сматрао је да постојећу ситуацију не треба додатно погоршавати, нарочито не треба јавно говорити о судбини Цариграда. Такве разговоре посебно треба избегавати у преговорима са Италијом, Румунијом и осталим неутралним државама јер би их то могло одбити од уласка у рат на њихову страну.²⁴ Било какав разговор о судбини Цариграда, писао је,

²⁰ У својим успоменама Поенкаре је навео да је то био једини пут да се током рата као председник отворено умешао у питање из ресора спољне политике, уз оправдање да су дате околности оправдавале тај преседан (R. Poincaré, *op. cit.*, 92).

²¹ АМАЕ, PA–AP 133 Paléologue, vol. 7, doss. 2, Correspondance „L'énigme Delcassé“.

²² Слично је Поенкаре поновио у својим успоменама где је ситуацију окарактерисао као „непријатан инцидент“ (R. Poincaré, *op. cit.*, 87–88).

²³ У прилог томе да је цар подлегао утицају своје околине говори Палеологов извештај од 3. марта када му је цар поновио решеност да питање Цариграда радикално разреши и тај град инкорпорира у састав руског царства. Палеолог га је подестио да Француска у Цариграду и Тракији има економских и моралних интереса и ужива одређене привилегије, а цар је одговорио да ће ти интереси бити заштићени и поштовани (R. Poincaré, *op. cit.*, 89).

²⁴ Извољски је знао какав став Поенкаре има и колико је пажње поклањао интересима Француске на Истоку, стога је 28. марта 1915. телеграфисао Сазонову

по сваку цену треба ограничити на „тајне пријатељске разговоре између Француске, Велике Британије и Русије“. Званични став Француске је да признаје и подржава аспирације Русије, али не на уштрб сопствених интереса, подвукао је. Са своје стране, Француска није имала никаквог интереса да распарчава Османско царство, али уколико је распад неминован, Француска мора на задовољавајући начин бити обештећена, њене институције на Оријенту сачуване, економски интереси заштићени и призната права над Сиријом, вилајетима Хатај и Адана. Но, чак и тада, Француска не би пристала да сви руски захтеви буду испуњени, јер, навео је, поделу Османског царства треба спровести у складу са „принципом одржања равнотеже“.²⁵

У наставку писма Поенкаре прекорно пише како нови изгледи које је Русији донео улазак Турске на супарничку страну нису утицали да Француска заборави на порекло европског рата и да је „српско питање запалило пожар у Европи“, а да је Француска ушла у рат из оданости према својој савезници. Узевши ту околност у обзир, Француска, истакао је Поенкаре, гледа лоше на промењену перспективу Русије која је Цариград постављала изнад циља коначне победе над непријатељима.²⁶ Иако је изразио разочарење и неслагање са новим курсом у руској политици, Поенкаре је писмо закључио саветом свом школском другу да искористи поверење које цар и Сазонов имају према њему и „да их одвуче од опасног утицаја под који су потпали“, да настоји да их увери да „када сви непријатељи буду разбијени – Немци у Белгији и Прусској, Аустријанци у Србији, Галицији и Буковини, биће времена за разговор о деоби плодова победе“.²⁷

По свему судећи, главни циљ Поенкареовог директног обраћања Палеологу био је да се амбасадор умири, јер су Поенкаре и Делкасе добро знали његову плаху природу и склоност да ради „на своју руку“. У том погледу, Поенкареово писмо је било припрема за корак који је уследио 10. априла када је француска влада руском амбасадору у Француској Александру Извољском уручила ноту којом је дала сагласност на мемоар руске владе од 6. марта. Истоветну ноту је објавила и британска влада.²⁸

да се Поенкареов став није променио и да његов утицај на француску спољну политику никако не треба занемаривати чак иако влада заступа другачије гледиште (R. Poinsag , *op. cit.*, 96).

²⁵ Документ бр. 1.

²⁶ Исто.

²⁷ Исто.

²⁸ Објављивање ове ноте изазвало је велику полемику у британској јавности. За радикалну левицу то је био још један у низу доказа „цинизма тајне дипломатије“.

Суштина ноте била је да британска и француска влада допуштају Русији да успостави власт над Цариградом и мореузима под условом да остане у рату до коначне победе и да се претходно задовоље француски, односно британски интереси на Истоку.²⁹

Да је било потребно да се Поенкаре обрати писмом и посредује између амбасадора у Русији и Делкасеа, јасно је показао Палеологов одговор који је 16. априла послао у Париз. У одговору Поенкареу, Палеолог је без околишања сву кривицу за тренутну кризу у руско-француским односима бацио на ресорно Министарство спољних послова, пре свега на министра Делкасеа. Истиче „од дана када сам те испратио на палуби брода „Француска“, што ће рећи девет месеци, нисам имао било какав директан контакт са владом; држао сам се правила да осим званичне кореспонденције не водим никакву другу личну преписку“.³⁰ Палеолог даље пише да према његовом мишљењу француска спољна политика има пред собом три кључна проблема: судбину Немачке, судбину Аустрије и судбину Оријента. Међутим, круцијални проблем био је тај да он о поменутих питањима није имао никакве инструкције. Није знао Делкасеов лични став нити став француске владе о овим питањима. За разлику од Делкасеа који га је држао у мраку, он је свог претпостављеног предано и на време обавештавао о свим разговорима које је имао са царем и осталим руским званичницима.³¹ То је био случај и са разговором од 21. новембра 1914. године када му је цар на аудијенцији у Царском селу исцртао границе будуће Европе.³²

Иако је разговор са царем до детаља телеграфисао Делкасеу, до почетка јануара није добио никакав одговор нити инструкције. Услед

Други критичари су заједљиво говорили да Савезници воде рат да сруше немачку доминацију и да од Русије створе господарицу Блиског истока (M. G. Ekstein, *op. cit.*, 423).

²⁹ *МО*, том седьмой (14 января–23 мая 1915 г.), ч. 2, № 120, 10 апреля/28 марта 1915, 120–121.

³⁰ Документ бр. 2.

³¹ Палеологови савременици и он сам у својим многобројним радовима говорили су супротно. Палеолог је спадао у ону врсту дипломата која је веровала да има обавезу да активно учествује у свим битним догађајима, без обзира да ли за своје ангажовање имају инструкције или не. О особеностима његовог карактера записане су многобројне анегдоте. Једном приликом је рекао познанику да га је цар звао у аудијенцију, али да он након разговора није одмах послао извештај у Париз, јер је проценио да треба да сачека бољи тренутак када ће његове речи постићи бољи ефекат (M. B. Naune, *op. cit.*, 118).

³² Документ бр. 2; R. Poincaré, *op. cit.*, 91.

недостатка инструкција он је, како сам истиче, „деловао на своју руку“ и у разговору са Сазоновим 1. јануара 1915. године истакао да је традиционални став француске спољне политике очување Аустроугарске монархије.³³ Делкасеова реакција је била жустра, телеграмом од 6. јануара оштро га је опоменуо да избегава да у будућности даје изјаве које могу створити утисак у Русији да Француска ограничава њене претензије у односу на Аустрију.³⁴ У наставку писма Палеолог се жалио и на недостатак инструкција у вези са Источним питањем. За разлику од француске неактивности, Велика Британија је у Источном питању од новембра 1914. године учинила велики заокрет.³⁵ Позивао се на изјаву краља Џорџа који је руском амбасадору у Лондону Александру Бекендорфу рекао да Цариград треба да припадне Русији. Исто је поновио и британски амбасадор у Русији Бјукенен, рекавши Сазонову да ће „питање Цариграда бити разрешено у складу са руским интересима и жељама“. За све то време Палеолог наглашава да је био без упутстава. Последица тога била је да је Сазонов безразложно постао убеђен да се Француска слаже са Британијом да се Цариград и јужна Тракија присаједине Русији. Пошто је Русија истакла званичан захтев, Британија је са њом отпочела тајне преговоре о адекватној компензацији у Персији. Опет на своју руку, без смерница из Париза, Палеолог је са Сазоновим отпочео исте преговоре. Тражио је слободу деловања у Сирији и Киликији, али је разговор запео на Палестини. Палеолог је уверавао

³³ Палеолог и Сазонов су о Аустроугарској разговарали 1. јануара 1915. Судаћи према дневнику, Палеолог је истакао потешкоће у којима се нашла Аустроугарска и рекао да очекује да ће цар Франц Јозеф убрзо затражити сепаратни мир као што је то учинио 1859. и 1866. године и да би у том случају требало да силе Антанте ту понуду прихвате, посебно уколико у понуди цар пристане на отцепљење Галиције Русији и Босне и Херцеговине Србији. Међутим, Сазонов је одречно одговорио да би то били неприхватљиви услови, јер Русија не може оставити Чешку или Хрватску под аустроугарском влашћу. На Палеологову примедбу да је „лош тренутак да се решава чешко и југословенско питање“, Сазонов је неприкосновено одговорио „не, Аустроугарска мора бити распарчана“. Та изјава, како је записао у дневник, оставила га је у шоку (*An Ambassador's memoirs by Maurice Paléologue*, vol. I (July, 1914–June 2nd, 1915), 236). Исту епизоду наводи и Поенкаре у својим успоменама (R. Poincaré, *op. cit.*, 5).

³⁴ Документ бр. 2.

³⁵ Велика Британија је и сама извукла корист од уласка Турске у рат, будући да је њен улазак искористила да ојача своју стратешку позицију у источном Медитерану анектирајући Кипар и Египат. У таквим околностима било је природно да учини неке компензације Русији (M. G. Ekstein, *op. cit.*, 429).

Сазонова да је Палестина интегрални део Сирије и да Француска треба да буде господарица у Јерусалиму, Дамаску и Адани. О свему овоме је обавестио Делкасеа, али од њега, поново, није добио никакву потврду да ли је на добром путу или не. Своје писмо Палеолог је закључио речима да не жели да преиспитује политику и намере Делкасеа, али је истакао да се пред њим и Француском налазило велико питање које чека разрешење. Уколико је истина да је Британија напустила Цариград, Палеолог се запитао „да ли Француска треба да напусти Аустрију и изложи се ризику да германску хегемонију замени руском?“³⁶

Палеологово оштро писмо остало је без одговора са Поенкареове стране. Уместо одбране сопствених претензија, Француска се определила да следи британску „двосмислену политику“. Лорд Греј је први проникнуо у „руску игру“ у вези са Цариградом. У својим успоменама је забележио да у покушајима да осигура Цариград за Русију Сазонов није презао ни да игра на карту манипулације. Вапио је да његов опстанак на положају министра спољних послова зависи од тога да ли је способан да осигура Цариград за Русију или не. Греј је такве потезе свог руског колеге оцењивао као „блефове“, али и као „реалну опасност“.³⁷

Сви Палеологови извештаји су показивали, како је то Поенкаре записао у својим мемоарима, да су цар, руски државници и народ уједињени у идеји да је руско традиционално и историјско право да влада Цариградом и мореузима.³⁸ Да је Русији то право било оспорено 1914. или 1915, нико не би могао предвидети последице по актуелни рат и односе унутар савезничког блока.³⁹ Уместо тога, Француска се определила

³⁶ Документ бр. 2.

³⁷ Изјаве лорда Греја нису увек биле по вољи Русије. То је био случај са говором у Доњем дому почетком 1915. Руско јавно мњење је веровало да Британија, иако јој британски политичари дају сагласност, не пристаје на задовољење руских историјских амбиција у погледу Цариграда. Сазонов је Палеологу и Бјукенену изјављивао да Британија мора питање Цариграда решити заједно са Русијом и да је руски неприкосновени став да Турци буду дефинитивно протерани из Европе. У својим извештајима Палеолог је потврђивао да се читава земља отворено залагала за то „радикално решење“, чак и по цену да су њене савезнице имале другачији став (R. Poincaré, *op. cit.*, 86–87; M. G. Ekstein, *op. cit.*, 427).

³⁸ Атмосфера је посебно била усијана у јануару и фебруару 1915. Дума је гласала у корист руских интереса над Цариградом и Мореузима, а 9. фебруара Сазонов је дао изјаву да је решење свих проблема да се Русији омогући излаз на Медитеран (M. G. Ekstein, *op. cit.*, 427).

³⁹ Није било непознато у Паризу и Лондону да је немачки секретар за спољне послове Готлиб фон Јагов у више наврата током 1915. покушавао да ступи у сепаратне

да следи британску дипломатску игру и пусти Русију да живи у уверењу да има њену пуну подршку за остварење свих претензија, укључујући и оне над Цариградом. Са друге стране, неуспех савезника на Галипољу и у Дарданелима, пребацивање армија на македонско ратиште и још више порази руске војске у Галицији и Пољској посредно су одредили и судбину Цариграда.⁴⁰ И поред свих обећања и гаранција, град на Босфору је остао недосегнути циљ руске царевине. Када је цар Николај у свом последњем указу из децембра 1916. године руској војсци „као узвишену награду обећао Пољску и Цариград“, Палеолог је у дневник записао да се цар налази изван сваке политичке реалности.⁴¹ Догађаји из марта 1917. године су то и потврдили.

Приређена документа похрањена су у Дипломатском архиву Министарства спољних послова Француске у Паризу. Налазе се у личном фонду Мориса Палеолога, кутији број 7, фасцикли број 2 (РА–АР 133 Paléologue, vol. 7, doss. 2, Correspondance „L'énigme Delcassé“ (L'attribution de Constantinople à la Russie), 1913–1915). Приликом приређивања извршили смо минималне правописно-језичке корекције, водећи рачуна да не пореметимо оригинални језик и стил докумената. Неопходна објашњења дата су у овом уводном коментару и напоменама испод текста.

преговоре са Русијом, нудећи јој оно што је највише желела – власт над Цариградом. Овакве понуде нису остављале равнодушним јаке германофилске кругове у Русији који су отворено агитовали да се понуде прихвате и рат оконча (R. Poincaré, *op. cit.*, 92; M. G. Ekstein, *op. cit.*, 423).

⁴⁰ R. Poincaré, *op. cit.*, 74.

⁴¹ Палеолог је са царем последњи пут разговарао на православни Божић 1917. У дневник је записао да је тада иронично упитао цара „којим путем руска војска мисли да стигне до Цариграда“ (*An Ambassador's memoirs by Maurice Paléologue*, vol. III (August 19, 1916–May 17, 1917), tran. by F. A. Holt, New York 1925, 148–152).

Документ број 1

Archives des Ministère des Affaires Etrangères (AMAE), La Courneuve,
Dossier personnelle, PA-AP 133 Paléologue, vol. 7, doss. 2, Correspondance
„L'énigme Delcassé“ (L'attribution de Constantinople à la Russie), 1913–1915.

Président de la République
Paris le 9 mars 1915

M. Poincaré, Président de la République
à M. Paléologue, Ambassadeur de France en Russie

Mon cher ami,

Ce n'est pas le Président qui t'écrit, ce n'est même pas ton ancien ministre, c'est ton vieux camarade de lycée. J'ai donné ma lettre à lire à M. Delcassé, pour être sûr de ne rien dire qui puisse embarrasser son action, mais si ce pli t'arrive par la valise, il n'a cependant rien d'officiel.

Les télégrammes que tu nous avais envoyés depuis plusieurs mois ne nous avaient pas laissé pressentir le brusque changement qui vient de se produire dans les intentions du Gouvernement russe. Il s'était borné jusqu'ici à indiquer discrètement qu'il pourrait réclamer, le moment venu, un point fortifié sur le Bosphore. Mais il n'avait émis aucune prétention, ni sur Constantinople, ni sur les Dardanelles, ni sur la Thrace, ni sur les îles qui commandent les Détroits. Nous avons été surpris de la précipitation et de la vivacité avec lesquelles sont formulées toutes ces revendications nouvelles, au moment où commence une opération très difficile, que la Russie ne pouvait songer à poursuivre seule et dont elle a même paru, un instant, ne vouloir supporter aucune charge, si Constantinople tombe aux mains des Alliés, ce sera, à tout le moins, une victoire commune et cette victoire ne sera qu'un des épisodes de la guerre que les alliés se sont engagés à continuer en plein accord jusqu'au jour où ils seront tous décidés à signer la paix. Certains Russes de l'école de M. de Witte⁴² s'accommoderaient sans doute volontiers de s'attribuer Constantinople et de ne pas prolonger ensuite la guerre contre l'Allemagne et

⁴² Видети фусноту бр. 10.

contre l'Autriche. Je ne puis croire que l'Empereur accueille jamais leurs suggestions insidieuses. Gardons-nous cependant d'imprudences qui favoriseraient leurs intrigues.

Une première précaution me paraît indispensable: ne pas discuter publiquement du sort futur de Constantinople et laisser ignorer à la Roumanie, à l'Italie, à tous les neutres, les désirs de la Russie; car, les leur révéler, ce serait décourager des concours dont M. Sazonow fait, à mon avis, beaucoup trop bon marché.

Bornons nous donc à causer secrètement entre nous, France, Angleterre et Russie, et causons en toute confiance et amitié.

La Russie ne peut méconnaître qu'elle nous demande aujourd'hui de trancher séparément et par anticipation une question qui fait partie d'un ensemble et qui n'en peut être détachée. C'est à l'heure du règlement général qu'elle devra être résolue; elle est fonction de toutes les autres questions qui se poseront alors et dont la solution dépendra elle-même de l'étendue de la victoire commune.

Nous connaissons les aspirations de la Russie et nous souhaitons qu'elles puissent se réaliser : mais nous ne pouvons y sacrifier les nôtres.

L'attribution à la Russie de Constantinople, de la Thrace, des Détroits, et des rives de la mer Marmara implique le partage de l'empire Ottoman. Nous n'avons aucune bonne raison de désirer ce partage. S'il est inévitable, nous n'étendons pas qu'il se fasse à nos dépens. Il faudra donc d'une part, trouver une combinaison qui nous permette de rassurer nos suets musulmans d'Algérie et de Tunisie sur l'indépendance ultérieurs du Commandeur des Croyants et, d'autre part, obtenir, outre la conservation de nos établissements d'Orient et la sauvegarde de nos intérêts économiques en Asie Mineure, la reconnaissance de nos droits sur la Syrie, sur Alexandrette, et sur le vilayet d'Adana.

Mais la possession de Constantinople et des environs ne donnerait pas seulement à la Russie une sorte de privilège dans la succession de l'Empire Ottoman. Elle l'introduirait, par la Méditerranée dans le concert des nations occidentales et elle lui donnerait, par la mer libre, la possibilité de devenir une grande puissance navale. Tout serait donc changé dans l'équilibre européen. Un tel agrandissement et un tel surcroît de force ne seraient acceptables pour nous que si nous-mêmes nous retirions de la guerre des avantages équivalents.

Tout est donc forcément lié. Nous ne pourrions seconder les désirs de la Russie que proportionnellement aux satisfactions que nous recevrons nous-mêmes.

La guerre avec la Turquie et les espérances qu'elle offre à la Russie ne sauraient nous faire oublier les origines de la guerre générale. C'est la question

serbe qui a mis le feu à l'Europe.⁴³ L'esprit agressif de l'Allemagne s'est exercé sur un sujet qui intéressait la Russie beaucoup plus directement que la France a été entraînée malgré elle, dans le conflit. Elle a été fidèle à son alliance. Elle comprendrait mal qu'aujourd'hui la perspective de Constantinople détournant l'opinion russe de causes véritables et l'objet essentiel de la guerre.

Il ne peut y avoir pour les alliés qu'une conduite sage et loyale: continuer la lutte en commun, exclure toute idée de paix séparée et réserver les questions de partage souhaits ou même annoncer les revendications. Mais il n'est pas possible de composer des parts avant de savoir ce qu'il y aura à partager.

Comme te l'a télégraphié le Ministre, il faut, d'abord vaincre et vaincre le plus possible. Ce n'est pas en effarouchant ou en mécontentant les neutres que nous hâtons la fin de la lutte. Tâchons donc d'aller à Constantinople, restons y ensemble jusqu'à la paix sans prendre parti publiquement sur l'avenir de la Turquie, tâchons de battre les Allemands en Belgique et en Prusse, tâchons de vaincre les Autrichiens en Serbie, en Galicie et en Bukhovine, ne repoussons pour y arriver ni l'aide des Roumains, ni la participation des Italiens; lorsque les ennemis seront écrasés, il sera temps de répartir entre nous les fruits de la victoire.

L'Empereur t'a tenu un propos qui m'a beaucoup étonné. «Je ne pourrais, a-t' il dit, imposer à mon peuple tous les sacrifices qu'il supporte, s'il ne devait pas réaliser ses aspirations séculaires.» Mais lorsque la Turquie est entrée ouvertement dans le jeu de l'Allemagne, l'Empereur n'avait pas parlé de Constantinople; il n'avait parlé, et encore dubitativement, que de l'autonomie arménienne. Quel changement depuis lors. – Et pourtant si l'Allemagne n'avait pas déterminé la Turquie à déclarer la guerre, la Russie n'aurait pu songer à Constantinople et il aurait bien fallu cependant qu'elle supportant à peu près les mêmes sacrifices. Nous aurait-elle donc proposé de faire avec l'Allemagne, avec l'Autriche une paix prématurée sous prétexte qu'elle ne pouvait rien obtenir en Orient? N'aurait-elle pas eu la volonté de pousser jusqu'au bout la guerre que nous subissons comme elle et dans laquelle nos sacrifices sont proportionnellement beaucoup plus élevés que les siens? Jusqu'ici, au contraire, l'Empereur s'était plu à répéter qu'il ne s'arrêterait pas à mi-chemin et qu'il n'accepterait pas une paix boiteuse. Il sait comme nous que c'est en Prusse que seront fixées par notre victoire, aussi bien pour Constantinople que pour tout le reste les considérations générales de cette paix.

⁴³ Ову тезу је и Палеолог често понављао у разговорима са Сазоновим и осталим руским званичницима. У септембру 1914. слично је рекао и грофу Виту (*An Ambassador's memoirs by Maurice Paléologue*, I, 119–122, 128–129).

Dès lors, je ne comprends pas très bien sa dernière conversation; et si je ne connaissais la loyauté de l'Empereur et de M. Sazonow, leur langage actuel m'inquiéterait vivement et me laisserait supposer qu'il s'exerce sur eux des influences dangereuses. Je ne doute pas qu'avec une courtoise fermeté, tu ne ramènes l'Empereur et le Ministre russe à une conception plus juste des intérêts permanents de l'Alliance. Tu as leur confiance. Uses en pour les éclairer et pour les mettre en garde contre des initiatives où l'imagination a souvent plus de part que le sens des réalités.

Reçois, mon cher ami, mon plus cordial souvenir.

R. POINCARÉ

Документ број 2.

Personnelle et secrète

M. Paléologue, Ambass. de la France en Russie
à M. Poincaré, Président de la République française

Petrograd, le 16 avril 1915

Mon cher Président et ami,

Ta lettre du 9 mars qui a mis plus d'un mois à me parvenir, m'a d'abord touché comme témoignage de ton amitié: elle m'a ensuite éclairé sur une situation que je devinais vaguement, sans réussir à la comprendre.

Pour t'expliquer mon état d'esprit, veuille bien considérer premièrement que, depuis le jour où je t'ai quitté à bord de la «France» c'est-à-dire depuis neuf mois, je n'ai eu aucun contact direct avec mon Gouvernement; que, je me suis imposé la règle de n'entretenir aucune correspondance politique avec personne en dehors de ma correspondance officielle; que, par suite, je n'ai d'autre élément d'orientation et de direction que les télégrammes de mon Ministre.

Or, à ne considérer que trois questions qui dominent notre politique extérieure et qui justifient notre effort national, je veux dire: l'avenir de l'Allemagne, l'avenir de l'Autriche, l'avenir de l'Orient, – quelles instructions ai-je reçues de M. Delcassé, quelles indications m'a-t'il données sur les vues du Gouvernement, cations m'a-t'il confié de ses idées personnelles? – Rien. Sauf sur un point dont je parlerai plus loin.

1°) l'Allemagne. – Quand l'Empereur Nicolas m'a fait appeler, le 21 novembre, à Tsarskoé selo, il m'a exposé tous ses désirs et toutes ses intentions. Je l'ai écouté, avec le principal souci de la faire parler le plus possible. L'entretien a duré une heure et demie: nous fumions des cigarettes: il y avait des cartes étalées entre nous; de temps à autre, son doigt se promenait sur la Vistule, au-delà de Posen, sur l'Oder, etc. Annexion de la Prusse Orientale, de la Posnanie, et de la Silésie polonaise à la Russie; restauration du Hanovre: restitution du Sleswig au Danemart; annexion de l'Alsace Lorraine et des Provinces rhénanes à la France, il s'est épanché sur tous les sujets.

Le lendemain de cette audience, afin d'authentifier les déclarations de l'Empereur, j'ai lu à M. Sazonow les cinq longs télégrammes par lesquels j'avais rapporté à M. Delcassé notre conversation, il m'a certifié que j'avais fidèlement traduit la pensée de son souverain. Comment M. Delcassé a-t' il apprécié ces déclarations? N'a-t' il pas jugé qu'il fallait prendre acte de quelques-unes, formuler des réserves sur quelques autres? Je n'en ai jamais rien su. Et lorsque, à deux ou trois reprises, Sazonow m'a demandé quelle impression les confidences impériales avaient produite sur le Gouvernement français, j'ai dû lui répondre: «je l'ignore absolument».

2°) L'Autriche. – Les perspectives que l'Empereur avait ouvertes devant moi, en parlant de la Monarchie des Habsbourg, n'avaient pas laissé de m'inquiéter. L'annexion de la Galicie et de la Bukovine à la Russie, l'attribution de la Bosnie Herzégovine à la Serbie et de la Transylvanie à la Roumanie, ce n'était que la conséquence de la Bohême, de la Moravie, de la Carinthie, de la Croatie, ce n'était ni plus ni moins que la dissolution de l'Autriche Hongrie. Qu'est-ce que M. Delcassé a pensé de ces perspectives? Je l'ai ignoré jusqu'aux premiers jours de janvier. A cette date, ayant constaté chez M. Sazonow, une vive répugnance à admettre la possibilité d'une paix séparée avec l'Autriche, j'en ai fait part au Ministre. Et, croyant énoncer un axiome traditionnel de notre politique étrangère, je concluais par ces mots? «Tant qu'il existera une Allemagne et une Italie, nous serons intéressés au maintien de l'Autriche. «Le 6 janvier M. Delcassé me télégraphiait: «Je vous recommande instamment de ne pas prononcer un mot qui puisse faire supposer au Gouvernement russe que le Gouvernement de la République pourrait peser sur la Russie pour modérer ses prétentions sur l'Autriche. «Cette fois, j'ai reçu une instruction précise, catégorique. Je m'y suis strictement conformé. Le résultat a été ce qu'on pouvait attendre: à l'heure actuelle, le Gouvernement russe est convaincu que la France lui laissera toute liberté d'action pour liquider au mieux des intérêts slaves, la succession des Habsbourg.

3°) L'Orient. – Ici les faits sont si étranges que je m'abstiens de conclure.

Tu m'écris: «Les télégrammes que tu nous avais envoyés depuis plusieurs mois, ne nous avaient pas laissé pressentir le brusque changement qui vient de se produire dans les intentions du Gouvernement russe. Il s'était borné jusqu'ici à indiquer discrètement qu'il pourrait réclamer le moment venu, un point fortifié sur la Bosphore: mais il n'avait émis aucune prétention ni sur Constantinople, ni sur les Dardanelles, ni sur la Thrace, etc...»

Or, si tu veux bien te faire présenter ma correspondance télégraphique, voici ce que tu y liras:

C'est le 25 septembre que Sazonow m'a exposé, pour la première fois, ses vues sur la question de Constantinople. Il estimait alors que la liberté des Détroits devrait être sauvegardée par un organisme international et par la construction d'une forteresse russe à l'entrée du Bosphore. (Voir mon télégramme n° 666).

Le 1^o novembre, la Turquie déclarait la guerre. Dès le 12 novembre, le Gouvernement britannique, avec sa promptitude habituelle de décision, imprimait une direction toute nouvelle à sa politique orientale. Ce jour-là, le roi George déclarait à l'Ambassadeur de Russie: «Constantinople doit être à vous», («it must be yours»)⁴⁴ Et pour attribuer à cette déclaration toute sa valeur il ajoutait: «Si je vous parle ainsi, c'est d'accord avec mes Ministres.» Deux jours plus tard, mon collègue Sir George Buchanan, était chargé de notifier au Gouvernement Impérial que «la question de Constantinople et celle des Détroits devront être résolues selon le vœu de la Russie.»⁴⁵

Le 21 novembre, l'Empereur Nicolas, me recevant à Tsarskoé Selo, me confiait sa résolution d'expulser les Turcs d'Europe et son désir d'annexer à la Russie la Thrace méridionale jusqu'à la ligne Enos–Midia. Quant au régime de Constantinople, ses idées, me disait-il, étaient loin d'être arrêtées; il inclinait à penser que la ville devrait être neutralisée avec un statut international. (Voir mon télégramme n° 959)

Ainsi que je l'ai indiqué plus haut, cette confiance de l'Empereur n'a motivé, de la part de M. Delcassé, aucune réserve, aucune réflexion.

Pendant les mois qu'ont suivis, j'ai eu, à plusieurs reprises, l'impression que Sazonow croyait la France d'accord avec l'Angleterre pour attribuer à la Russie Constantinople et la Thrace méridionale. Je ne lui ai jamais dit un mot qui pût l'entretenir dans cette croyance; mais rien ne m'autorisait à la lui enlever. Aussi sa surprise fut vive, quand l'Ambassadeur de Russie à Londres lui affirma, le 3 mars, que sir Edward Grey ignorait absolument les

⁴⁴ И до Поенкареа је стигла вест да је краљ Џорџ 13. новембра 1914. рекао Бекендорфу „Константинопол је ваш“ (R. Poincaré, *op. cit.*, 89).

⁴⁵ Руска дипломатска документа потврђују да је Греј 9. новембра 1914. упутио телеграм Бјукенену у коме је истакао да је потребно уверити Делкасеа и Француску да Британија не покушава да иза њених леђа осигура своје интересе. Греј је тада истакао да је разменио мишљење са Сазоновим о Цариграду, мореузима и да му је рекао да неће даље разговарати о разрешењу овог питања без учешћа Француске у разговорима. Ипак, знајући колико је ово питање важно Русији, Греј је нагласио да је уверио Сазонова да ће руски интереси бити признати као и велики допринос руске војске у рату (*МО*, том шестой (5 августа 1914. г–13. января 1915 г.), ч. 2, № 547, 22/9 ноября 1914 г., 113).

idées du Gouvernement français sur Constantinople et les Détroits, «la question n'ayant fait jusqu'ici l'objet d'aucun échange de vues entre les Cabinets de Paris et de Londres.» (Voir mon télégramme n° 389). Lorsque j'ai télégraphié à M. Delcassé cette affirmation étonnante, j'ai cru que j'allais avoir enfin un mot d'explication. Rien, pas de réponse.

A tout propos, je constatais quelque insinuation nouvelle du Gouvernement britannique. C'est ainsi que Sir Edward Grey priait, un jour, Sazonow de n'attacher aucune créance aux bruits d'après lesquels le Cabinet de Londres ne serait pas favorable aux prétentions de la Russie sur Constantinople. (Voir mon télégramme n° 400)

Sous l'action persistante de ces instigations, le Gouvernement russe se décidait, le 4 mars⁴⁶, à réclamer officiellement, pour la Russie, Constantinople, la Thrace méridionale et la rive asiatique du Bosphore.

Le 12 mars, le Gouvernement britannique acquiesçait officiellement à la demande de la Russie, en réclamant, pour l'Angleterre, la zone neutre de la Perse.

Dans ces conditions, que pouvait faire le Gouvernement de la République, sinon acquiescer aussi aux prétentions de son Allié, en stipulant, pour la France, des avantages corrélatifs ? C'est ce qu'a pensé M. Delcassé, lorsqu'il m'a prescrit de réclamer, pour le Gouvernement français, toute liberté d'action en Syrie et en Cilicie. Je me suis rendu aussitôt (16 mars) au Grand Quartier Général des armées russes, où se trouvait l'Empereur, et j'ai obtenu l'assentiment de Sa Majesté à notre dessein. Mais, ensuite, j'ai dû soutenir une très vive discussion avec Sazonow afin de lui prouver que la Palestine fait partie intégrante de la Syrie et que (sous la réserve d'un régime spécial à organiser pour les lieux Saints), la France doit être maîtresse à Jérusalem, comme à Damas et à Adana, (voir mes télégrammes n° 426 et 430). M. Delcassé approuve-t-il cette thèse, dois-je continuer à la soutenir? Je l'ignore complètement mes télégrammes étant restés sans réponse.

Si intime et secrète que soit cette lettre, je n'oublie pas à qui elle est adressée. Je ne me permets donc pas de critiquer la politique de mon Ministre. Le jour où il aura à justifier son œuvre, il publiera ses raisons. Quant à mon rôle personnelle et à mes responsabilités propres, le Président de la République les connaît maintenant; je suis sûr que l'ami n'en perdra pas le souvenir.

Mais tout ce qui précède appartient déjà au passé. Une question se pose encore de futur.

⁴⁶ Пре него што се званично обратила француској и британској влади, Русија је захтев прво изнела Палеологу и Бјукенену. Британска амбасада је већ 2. марта обавестила Форин офис да се Русија спрема званично да затражи излаз на Медитеран и јужну обалу Мраморног мора (M. G. Ekstein, *op. cit.*, 433).

Il a plu à l'Angleterre d'abandonner Constantinople et les Détroits à la Russie. Allons-nous, de notre part lui abandonner l'Autriche? La question est si grave que, malgré le silence de M. Delcassé, je n'ai pas le droit de m'en tain. Je lui ai donc télégraphié hier: «Je me demande avec anxiété si le Gouvernement de la République ne commet pas une faute irréparable on prêtant la main à la destruction de l'Autriche Hongrie. De quelle puissance colossale disposera la Russie, lorsqu'elle aura étendu sa domination directe ou indirecte sur tous les Etats slaves de l'Europe centrale et balkanique? N'aurons-nous donc combattu l'hégémonie allemande que pour fonder l'hégémonie russe? Et quand la Monarchie de Habsbourg ne pourra plus vivre d'une vie indépendante, n'est-il pas à prévoir que ses provinces germaniques se rattacheront d'elles-mêmes à l'Allemagne qui récupérera ainsi, au décuple, tout ce que la cession de l'Alsace Lorraine lui aura momentanément fait perdre de force, de richesse et de population?»

Veuille toujours croire, mon cher Président, à mon fidèle et affectueux dévouement.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

ИЗВОРИ – PRIMARY SOURCES

Необјављени извори – Unpublished Primary Sources

- Archive du ministère des Affaires étrangères
– *La Courneuve, dossier personnel, PA–AP 133 Paléologue.*
– *La Courneuve, Nouvelles série 1896–1914, su-série Russie.*

Објављени извори – Published Primary Sources

- An Ambassador's memoirs by Maurice Paléologue (Last French Ambassador to the Russian Court)*, vol. I (July, 1914–June 2nd, 1915); vol. III (August 19, 1916–May 17, 1917), trans. by F. A. Holt, New York 1925.
- Buchanan G. Sir, *My Mission to Russia and Other Diplomatic Memoires*, vol. I, London, New York, Toronto and Melbourne 1923.
- Cambon P., *Un diplomate*, Paris 1937.
- Poincaré R., *Au service de la France–Neuf années de souvenirs, Les tranchées 1915*, t. VI, Paris 1930.
- Sazonov S., *Les Années fatales*, Paris 1927.
- Международные отношения в эпоху империализма. Документы из архивов царского и временного правительств 1878–1917 гг., Серия III (1914–1917 гг.), том шестой (5 августа 1914. г–13. января 1915 г.), ч. 1; том шестой (5 августа 1914. г–13. января 1915 г.), ч. 2; Москва–Ленинград 1935 [Meždunarodnie otnošenja v epohu imperializma. Dokumenta iz Arhivov Carskogo i Vremenogo pravitelja (1878–1917), seria III (1914–1917), tom šestoj (5 avgusta 1914. g–13. janvarja 1915 g.), č. 1; tom šestoj (5 avgusta 1914. g–13. janvarja 1915 g.), č. 2; Moskva–Leningrad 1931–1938]*

ЛИТЕРАТУРА – SECONDARY WORKS

- Aksakal M., *The Ottoman Road to War in 1914: The Ottoman Empire and the First World War*, Cambridge University Press 2008.
- Duroselle J.-B., *L'Europe de 1815 à nos jours. Vie politique et relations internationales*, Paris 1964.
- Ekstein M. G., *Russia, Constantinople and the Straits, 1914–1915*, British Foreign Policy under Sir Edward Grey (ed. by F. H. Hinsley), Cambridge 1977.
- Hart P., *Gallipoli*, Oxford Univeristy Press 2011.
- Glax le A., *Les origines historiques de l'alliance franco-russe*, Paris 1897.
- Larcher M., *La Grande guerre dans les Balkans. Direction de la guerre*, Paris 1929.
- Lieven D. C. B., *Russia and the Origins of the First World War*, New York 1983.
- Manfred A. Z., *Quelle fut la cause de l'Alliance franco-russe?*, Cahiers du monde russe et soviétique 1 (Mai 1959) 148–164.
- Tejlor Dž. P., *Borba za prevlast u Evropi 1848–1918*, Sarajevo 1968.
- Tomac P., *Prvi svetski rat 1914–1918*, Beograd 1973.

Biljana STOJIĆ

TEMPTATIONS OF THE FRANCO-RUSSIAN ALLIANCE IN 1915

Summary

This paper contains two letters from the Archive of the French Ministry of Foreign Affairs in Paris. The letters are kept in the personal fund of Maurice Paléologue, French ambassador in Russia (1914–1917). The first letter was sent by French President Raymond Poincaré to Maurice Paléologue on 9 March 1915, while the second is Paléologue's reply, dated 16 April. The subject of these letters is Russia's aspiration towards Constantinople and the Straits. We chose to publish these two letters because they are a good example of the way in which Russia, France and Great Britain handled one particular war problem – Constantinople – which had great significance for all sides. Also, these letters reflect the political relations among the Entente Allies.

Keywords: 1915, Maurice Paléologue, Raymond Poincaré, Sergey Sazonov, Théophile Delcassé, Constantinople, Straits, Russia, France, Great Britain.

Чланак примљен: 30. 03. 2017.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 26. 06. 2017.